

	<p>Centar za razvoj sindikalizma</p>	<p>www.sindikalizam.org sindikalizam@gmail.com</p>	<p>Jovana Subotića 1 11400 Mladenovac/Beograd</p>
---	---	--	---

Implemented by:

Srećko Mihailović,
Centar za razvoj sindikalizma

Nekoliko teza iz sociološkog ugla
Prekarni rad i prekarni život radnika

*** Slika i prilika života radnika na lizing biće jasnija ako zamislite jedan vremenski kontinuum rada. Na jednom polu te vremenske linije imate radne ugovore bez vremenskog ograničenja a na drugom polu te linije imate “Ugovore na nula sati” - Reč je o “radu po pozivu”, tj. o ugovorima koji poslodavcu daje za pravo da radnika na posao pozove telefonom ili SMS porukom. U Velikoj Britaniji, napr. broj radnika “po pozivu” već prelazi peti postotak. – U suštini, privremeni rad nije bitnije različit od “ugovora na nula sati”.

*** U razmatranju fleksibilnih tipova rada i kritike fleksibilizacije previđa se potreba radnika za bilo kojim radom upravo zbog činjenice što se rad pojavljuje kao legalni i legitimni uslov ljudske egzistencije. Posto rečeno radnik mora da radi da bi živeo. Kritika fleksibilizacije rada, uostalom i svake eksploatacije, iz okvira koje zadaje kapitalizam nesuvisla je i u osnovi nesvrhovita. U suštini ona se svodi ili na isprazno apelovanje na moral koji je u osnovi inkompatibilan sa profitnom pohlepom ili na ukazivanje na dugoročnu neracionalnost sa stanovišta samog profita, odnosno samog kapitalizma.

Radnički razlog/motiv za prihvatanje privremenog rada u osnovi se svodi na životnu prisilu, na moranje da se prihvati **bilo koji posao, pod bilo kojim uslovima i za bilo koje pare – da bi se preživelo ili živelo za zericu bolje**. Reč je dakle o nemogućnosti da se nađe išta bolje... Pored ovog osnovnog i najčešćeg motiva, treba pomenuti još neke koji su znatno ređi ali se u medijima češće navodi jer imaju funkciju pravdanjebukvalno privremenog a onda i povremenog rada:

- potreba za još jednom poslom, odnosno dodatnom zaradom,
- „prazni hodovi“ u postojećem radu/zaposlenju,
- nemogućnosti da se prihvati stalnije zaposlenje,
- i na kraju, verovatno najređi motiv, potreba da se nađe bolje plaćeni posao¹.

*** Kako razloge poslodavaca za zapošljavanje radnika preko agencija koje se bave privremenim zapošljavanjem, **redukovati na privremenu potrebu** za određenim radnicima, a eliminisati sve one razloge koji se svode na manji trošak za radnu snagu (manje plate i davanja izvan plate, lošiji uslovi rada. Poenta: država može zakonski da prisili poslodavce na jednak odnos (odnos bez diskriminacije) između radnika zaposlenih na druge načine i privremeno zaposlenih radnika preko agencija. Takav stav države proizlazi upravo iz poštovanja važnih kapitalističkih principa vezanih za karakter obezbeđenja prednosti na tržištu. Država raspolaze mogućnostima da destimuliše angažovanje radnika preko agencija, time što bi te aranžmane učinila skupljim u odnosu na druge načine zapošljavanja.

Ukupno uzev od tri aktera pravnog uređenja fleksibilnih oblika rada, samo radnici nemaju izbora i njihova margina slobode je veoma uska, za razliku od kapitaliste-poslodavca, države-poslodavca i države-zakonodavca (dok su agencije samo posrednik koji koristi odsustvo pravnih uzusa kako bi nešto ućarile).

*** Šta omogućava poslodavcu da na ovaj ili onaj način **diskriminiše privremeno zaposlene radnike?**

---

¹ Nije mitolegema, ali je veoma veoma retko. Primer: ekipa varilaca – gazda formira ekipu vrsnih varilaca i radi na crno ili uglavnom na crno, uglavnom bez ugovora, „na reč“. Radi se deset sati sa dva obavezna polučasovna odmora; plata 2000 evra mesečno na ruke i tačno na vreme, radio ne radio; gazda obezbeđuje smeštaj, tri obroka i putne troškove, proveru stručnosti i poznavanja HTZ o trošku gazde; troškove zdravstvene zaštite snosi gazda; mesto rada – bilo gde. Ugovor „na reč“ prestaje zbog nedolaska na posao, bilo kolike alkoholisanosti, nepoštovanja HTZ ...

- višak raspoloživih radnika u odnosu na broj raspoloživih radnih mesta;
- odsustvo odgovarajuće zakonske regulative;
- odsustvo odgovarajuće državne kontrole; i
- odsustvo odgovarajućeg organizovanog otpora, sindikata pre svih.

*** Navodi koji slede potiču iz istraživanja prekarnosti fizičkih radnika („radnici bez zanimanja“, bez školske spreme) koji su bili kontrolna grupa (uzorak 600 ispitanika) u istraživanju prekarnosti medijskih radnika. Rezultati istraživanja objavljeni su u knjizi „Od novinara do nadničara. Prekarni rad i život“².

"Čovek koji ne poseduje ništa, a kome se zabranjuje da prosi, ima pravo da zahteva da mu se omogući da živi od rada" - govorili su francuski enciklopedisti. Danas bi mogli tek malo da „popravimo“ davno izrečenu tvrdnju. Čovek koji ne poseduje ništa osim svoje radne snage, a kome se zabranjuje da krade, ima pravo da zahteva da mu se omogući da živi od rada. I dodali bi još: Da živi od dostojanstvenog rada!

Može se živeti i od prekarnog rada, živelo se nekad i od manje rada i od još lošijeg i još prekarnijeg rada. Međutim, moderna merila kvaliteta života, iskustva života u „državi blagostanja“ i iskustva našeg življenja u socijalizmu, podigli su lestvicu visoko, ne samo za nivo životnih aspiracija, već i za sam realni život. Otuda se, danas, za život od prekarnog rada mora reći da je to životarenje i preživljavanje. Tako ga i doživljava najveći broj prekarnih radnika. Prekarni rad nužno generiše prekarni život radnika. Iz nesigurnog rada proizlazi nesiguran i neizvestan život radnika.

Određeni nivo sigurnosti je jedna od temeljnih čovekovih potreba³. Po pravilu zadovoljenje potrebe za sigurnošću ne dolazi samo od sebe, ono je upravo finalni rezultat zadovoljenja drugih potreba. Do zadovoljenja potrebe za sigurnošću dolazi u neraskidivoj vezi sa

---

² Mihailović, Srećko i drugi. 2015. *Od novinara do nadničara. Prekarni rad i život*. Beograd: Centar za razvoj sindikalizma, Fondacija za otvoreno društvo i Dan Graf (knjiga se može kupiti u redakciji ista Danas ili u elektronskoj formi preuzeti sa sajta Centra za razvoj sindikalizma).

³ Abraham Maslov potrebu za sigurnošću smešta na drugi od pet nivoa primarnih ljudskih potreba (odmah iza fizioloških potreba). Počev od ovog američkog psihologa - u nauci, psihologiji, socijalnoj psihologiji – potreba za sigurnošću i izvesnošću je definitivno ugrađena u svako relevantno razmatranje potreba, motiva, ponašanja. Oспорavanje značaja ove potrebe ljudskog bića vezana je za tvrdnje o njenoj disfunkcionalnosti u kontekstu neoliberalnog koncepta društvenog razvoja. Uprošćeno, njihova priča se svodi na tvrdnju da ljudi uljuljkani u osećaj sigurnosti nisu produktivni radnici i da stoga ljude treba staviti u uslove stalnog rizika, konkurencije, borbe za preživljavanje kako bi se od njih izvukao maksimum. Za neoliberalne je to bio dovoljan razlog da se socijalna zaštita redukuje i svodi na minimum.

zadovoljenjem drugih temeljnih potreba. Ali je i **ne**-zadovoljena potreba za sigurnošću ishodište drugih nezadovoljenih temeljnih potreba. Otuda ni nezadovoljenje potrebe za sigurnošću ne ide samo, ono je povezano, sa drugim nezadovoljenim a za čoveka veoma važnim potrebama.

U javnom govoru, u analizama ono malo organizacija koje se bave pitanjem prekarnosti, u naučnim istraživanjima i drugim naučnim radovima koji tematizuju prekarnost, fokus se stavlja na prekarni rad. Prekarni radnici i prekarni život su u drugom planu, na periferiji interesovanja, prilično zapostavljeni, ako se uopšte i pominju. No, da li je tako u životu? Da li se može govoriti o prekarnom radu, a da se ne govori o prekarnom životu i prekarnim radnicima?

Raditi, imati neki posao, biti u radnom odnosu, zarađivati za život na neki način – sve su to nesporni logični uslovi da bi moglo da se govori o prekarnom radu. O prekarnom životu, pak, govorimo i u slučaju rada i u slučaju „ne-rada“, i u slučaju zaposlenosti i u slučaju nezaposlenosti. O prekarnom životu se može govoriti i u slučaju onih koji nikada nisu radili, a traže posao, i u slučaju onih koji su sada nezaposleni i u slučaju onih koji su imali pa „izgubili“ posao i u slučaju penzionisanih radnika...

Nezaposlenost nije ne-rad iako se u nas kolokvijalno rad izjednačava sa zaposlenošću. “Ne radim” znači “Ja sam nezaposlen”. Na taj način se rad mnogih isključuje iz konotacije pojma rad, pogotovu rad žena – rad u kući, kućanski poslovi, ali i rad dece, penzionera, “rad neaktivnih”, pa čak i rad nadničara, sezonaca, volontiranje i sl. Ovo ekskluzivno shvatanje pojma rad automatski vodi u diskriminaciju i nejednakost. Analogno ovome i recepcija pojma radnik je ekskluzivna, a najčešće se ona redukuje samo na zaposlene radnike. Tako su iz pojma radnika isključeni, kako nezaposleni radnici, tako i penzionisani radnici – kod ove dve kategorije radnika veštački su stvorene pridevske imenice: “pensioneri” i “nezaposleni”. U ovom kontekstu nije začudno ni svođenje prekarnog života samo na prekarni rad, dok pojedini sindikalni aktivisti sam prekarni rad svode na prekarne radnike zaposlene na neodređeno vreme (uključujući eventualno tu i one koji su izgubili posao).

Biti nezaposlen znači imati ulaznicu u prekarnost. Dugotrajna nezaposlenost automatski proizvodi prekarnost (osim ako nisi rentijer). Dakle, ona nije samo indikator prekarnosti, već i sama prekarnost. Mi smo pak u našem istraživanju, s obzirom da smo unapred u određenom postotku uključili nezaposlene medijske i fizičke radnike u uzorak, faktički uključili prekarne radnike u istraživanje, iako istražujemo samu prekarnost i njene oblike, brojnost, njene oblike,

uzroke i posledice. Možda izgleda metodički nekorektno, što smo pretpostavili unapred ono što je predmet našeg istraživanja. I zaista, kakvog smisla ima pitati se koliko ima prekarnih među onima koje smo kao prekarne unapred uključili u istraživanje? Nekoliki razlozi su doveli do ove “nelogičnosti”: (1) teza da su nezaposleni u većini slučajeva prekarizovani radnici nije opšteprihvaćena, pa ni većinski; (2) mi smo tezu o prekarnom karakteru nezaposlenosti, prihvatili kao hipotezu koju valja istraživački proveravati, a ne kao aksiom; (3) jedan od ciljeva istraživanja bila je i utvrđivanje prekarnosti među nezaposlenim radnicima; (4) granica između nezaposlenosti i zaposlenosti je prilično porozna, promenljiva i nejasna (a o ovome će kasnije biti više reči); (5) zaposlenost je sve manje kontinuirana, a sve više diskretna pojava, pa je gotovo nemoguće “uhvatiti” trajnije trendove. (Da dodam i to da smo ovu na neki način “metodološku nelogičnost” delimično neutralisali smanjenim ponderom nezaposlenosti kao pokazatelja prekarnosti.)

Srbiju je danas, uostalom kao i zemlje sličnog stepena razvoja, zahvatio proces gotovo sveopšte prekarizacije. Izrazito veliki broj radnika je izložen nesigurnom životu pre svega zbog odsustva rada ili zbog nesigurnog rada i shodno tome nesigurnog zadovoljavanja osnovnih životnih potreba (zbog odsustva prihoda ili malih prihoda prekarne radnici postaju od drugih potpuno zavisna bića). Podaci ubedljivo svedoče: broj nezaposlenih radnika, broj radnika u sivoj ekonomiji, broj radnika i penzionera čija primanja ne podmiruju osnovne potrebe... Ne možemo se utešiti time što je to globalni fenomen i što pogađa globalno društvo i što tri petine ili oko 60% od ukupnog broja radnika na svetu, radi bez ugovora o radu.

Prekarizacija ne pogađa samo radnike bez zanimanja već i one sa najvišom stručnom spremom. U pitanju je, dakle, prekarizacija koja se sve šire razmere kao **trijada nesigurnog rada, male ili nikakve radno-pravne zaštite i nikakve ili niske najamnine (plate ili drugih primanja)**. Problem prekarizacije radnika je utoliko ozbiljniji što se ne percipira otpor, niti od pojedinaca niti od radničkih organizacija, sindikata. Na delu je daleko najčešće prepuštanje talasima prekarizacije i ređi pokušaji individualnog prilagođavanja i „snalaženja“.

Danas je banalna tvrdnja da veoma veliki broj nezaposlenih povećava i učvršćuje dominaciju kapitalista nad radnicima. Višak radnika u odnosu na broj raspoloživih mesta omogućava poslodavcu da bira koga će zaposliti i da otpušta bilo kojeg radnika koji mu nije po volji ili kako se to kaže „ne odgovara potrebama firme“. Na strani kapitaliste povećava se mogućnost selekcije radnika, a na strani (nezaposlenih) radnika javljaju se samo nužni izbori (a oni su uvek jednaki prinudi) **bilo kojeg posla po bilo kojoj ceni**. Na strani kapitaliste javlja se mogućnost otklanjanja, odnosno pacifikacije jednog dela tržišne neizvesnosti/rizika putem selekcije najboljih radnika po najmanjoj ceni (a u svakom slučaju po ceni koja jeste tržišna, ali je ispod standarda za rad određenog kvaliteta). Na strani nezaposlenih radnika javlja se visoka konkurencija u nalaženju rada („socijalni darvinizam“), kao i visoka konkurencija među zaposlenim radnicima zbog nastojanja da zadrže radna mesta. Rezultat je dampinška cena rada i prihvatanje smanjene ili minimalne nadnice.

Shema 1: Indeks prekarnosti za zaposlene medijske i fizičke radnike, indikatori prekarnosti i kriterijumi za utvrđivanje indikatora

Indeks	Indikatori	Kriterijumi (osnova za utvrđivanje indikatora)
I N D E K S P R E K A R N O S T I Z A P O S L E N I H R A D N I K A	1) Ne/sigurnost zaposlenja	- Dvoje ili više nezaposlenih u domaćinstvu u kojem ispitanik živi - Nikakve, male ili osrednje šanse zadržavanja posla u narednoj godini - Nikakva ili mala verovatnoća nalaženja posla u slučaju gubitka - Postavljanje pitanja sigurnosti na radu povlači mogućnost otkaza - Ispitaniku niko ne može pomoći da nađe posao ako bi mu to zatrebalo
	2) Ne/sigurnost radnog mesta	- Atipični oblici zaposlenja (svi osim na neodređeno vreme) - Često obnavljan ugovor o radu (tri i više puta) - Nije u radnom odnosu na neodređeno i sa punim radnim vremenom - Ispitanik je privremeno zaposlen ili sezonski ili na crno
	3) Neizvesnost radnog vremena (fleksibilnost)	- Ispitanik radi kraće od punog radnog vremena - Ispitanik radi vikendom - Ispitanik nema slobodan dan za lične i porodične obaveze - Verovatno da će ispitaniku smanjiti broj radnih sati u sledećih 6 meseci - Ispitanik radi po pozivu (pripravnost za posao)
	4) Ne/izvesnost zarade (fleksibilnost plate)	- Nema plate za vreme godišnjeg odmora - Prosečna mesečna primanja manja od 20.000 dinara - Ukupni prihodi domaćinstva ispod proseka - Domaćinstvo teško sastavlja kraj s krajem (ocena) - Plata je u kešu, na ruke
	5) Ne/sigurnost zdravlja i nemogućnost pristojnog lečenja	- Onemogućavanje odlaska kod lekara - Ispitanik nema overenu zdravstvenu knjižicu - Ispitanik nije posećivao lekara a trebalo je - Ispitanik je radio iako je bio bolestan - Ispitanik ima problema i/ili uopšte nema socijalno ili zdravstveno
	6) Ne/sigurnost uslova rada	- Mora da radi u lošim uslovima samo da bi zadržao posao - Ispitaniku plata varira od meseca do meseca - Ne zna plan rada nedelju dana unapred - Ispitanik je nezadovoljan poslom
	7) Pravna ne/sigurnost (kršenje radnih prava)	-Neplaćanje prekovremenog rada, rada vikendom i praznikom -Neplaćanje bolovanja -Nepoštovanje prava iz radnog odnosa u firmi u kojoj ispitanik radi -Nepoštovanje prava na sindikalno organizovanje
	8) Ne/siguran i opadajući društveni status	- Obrazovanje – osnovna škola i manje - Samoocena statusa – na dnu - Opadanje statusa u odnosu na stanje od pre dve godine - Prognoza nižeg statusa dece u odnosu na sadašnji ispitanikov status - Ispitanik je bio dugotrajno nezaposlen
	9) Egzistencijalna ne/sigurnost	- Nezadovoljstvo životom (samoocena) - Strah od planiranja budućnosti (ocena) - Nemogućnost kontrole sopstvenog života (ocena) - Iznudjen rad koji se malo plaća ili ne plaća - Iznudjena poslušnost šefova i gazda „i onda kada nisu u pravu“

Shema 2: Indeks prekarnosti rada za nezaposlene radnike, indikatori prekarnosti i kriterijumi

Indeks	Indikatori	Kriterijumi (osnova za utvrđivanje indikatora)
I N D E K S P R E K A R N O S T I N E Z A P O S L E N I H	1) Ne/sigurni radni status	- Broj nezaposlenih u porodici – dvoje i više
		- Loše i uglavnom loše šanse za nalaženje posla
		- Atipični oblici zaposlenja
		- Nezaposlenost
	2) Ne/dovoljnost i ne/izvesnost zarade	- Prosečna mesečna primanja manja od 20.000 dinara
		- Ukupni prihodi domaćinstva ispod proseka
		- Domaćinstvo teško sastavlja kraj s krajem
		- Neizvesnost i neredovnost zarade
	3) Ne/sigurnost zdravlja i nemogućnost pristojnog lečenja	- Samoocena zdravlja kao lošeg
		- Neoverena zdravstvena knjižica
		- Nije posećivao lekara a trebalo je
		- Poremećeno zdravlje i psihički problemi
	4) Iznuđeno prihvatanje nesigurnih i teških uslova rada	- Radi u lošim uslovima samo da bi radnik zadržao posao
		- Prihvatanje posla za bilo koju platu i platu manju od 20.000 din.
		- Radno vreme nije bitno
		- Nije mu važan tip radnog ugovora
	5) Ne/siguran i opadajući društveni status	- Prihvatio bi da se preseli u drugi grad radi zaposlenja
		- Obrazovanje – osnovna škola i manje
		- Samoocena statusa – na dnu
		- Opadanje statusa u odnosu na stanje od pre dve godine
		- Prognoza nižeg statusa dece u odnosu na sadašnji ispitanikov status
	6) Egzistencijalna ne/sigurnost	- Dugotrajna nezaposlenost
		- Nezadovoljstvo životom
		- Plaši se da planira budućnost
- Ne može da kontroliše sopstveni život		
- Mora da radi bilo šta iako se to malo plaća ili ne plaća		
- Mora da sluša šefove i gazde i onda kada nisu u pravu		

***

Prekarizacija je sindrom manje-više integralnog deklasiranja pojedinaca i društvenih grupa koji se generiše iz nesigurnosti („fleksibilnosti“) rada kao temelja materjalne i socijalne egzistencije.

Prekarnost privremeno zaposlenih vidljiva je i ako se o njoj sudi na osnovu politike koju vodi Međunarodna organizacija rada (MOR). Na 18. Međunarodnoj konferenciji statistike rada (2008. godine) MOR je predstavila *Okvir za merenje dostojanstvenog rada* sa sledećim elementima dostojanstvenog rada: 1) mogućnost zaposlenja, 2) adekvatna zarada i produktivan rad, 3) prihvatljivo radno vreme, 4) ravnoteža porodičnog i ličnog života, 5) rad koji treba ukinuti, 6) stabilnost i sigurnost poslova, 7) jednake mogućnosti i tretman zaposlenih, 8) bezbedna radna okolina, 9) socijalna sigurnost i 10) socijalni dijalog.

Tabela 1. Indikatori prekarnosti rada i indeks prekarnosti zaposlenih fizičkih radnika (u %)

<i>Indikatori prekarnosti</i>	sigurnost	mala nesigurnost	osrednja nesigurnost	velika nesigurnost	Ukupno	Ck*
Ne/sigurnost zaposlenja	15	26	26	33	100	0,51
Ne/sigurnost radnog mesta	48	23	4	25	100	0,51
Ne/izvesnost radnog vremena	28	26	29	17	100	0,48
Ne/izvesnost zarade	20	32	29	19	100	0,55
Ne/sigurnost zaštite zdravlja i b.	42	32	18	8	100	0,47
Ne/sigurnost uslova rada	26	14	23	37	100	0,60
Pravna ne/sigurnost	36	21	19	24	100	0,56
Ne/sigurnost statusa	13	29	39	19	100	0,32
Egzistencijalna ne/sigurnost	29	22	24	25	100	0,59
Indeks prekarnosti zaposlenih fizičkih radnika	5	18	25	52	100	-

*Koefficient kontigencije između datog indikatora prekarnosti i indeksa prekarnosti zaposlenih fizičkih radnika,

Tabela 2. Indikatori prekarnosti i indeks prekarnosti nezaposlenih fizičkih radnika (u %)

<i>Indikatori prekarnosti</i>	sigurnost	mala nesigurnost	osrednja nesigurnost	velika nesigurnost	Ukupno	Ck*
Ne/sigurni radni status	2	28	47	23	100	0,47
Ne/izvesnost zarade	21	3	35	41	100	0,65
Ne/sigurnost zdravlja	48	20	20	12	100	0,45
Prihvatanje nesigurnih uslova rada	17	28	27	28	100	0,52
Ne/sigurnost društvenog statusa	5	6	29	60	100	0,53
Egzistencijalna ne/sigurnost	35	23	17	25	100	0,57
Indeks prekarnosti nezaposlenih fizičkih radnika	1	8	18	73	100	-

*Koefficient kontigencije između datog indikatora prekarnosti i indeksa prekarnosti nezaposlenih fizičkih radnika.